

LIBERÁLNÍ INSTITUT PRAHA

KLASICKÝ LIBERALISMUS
VE 20. STOLETÍ

Ralph Raico

LIBERÁLNÍ INSTITUT PRAHA

Line
KLASICKÝ LIBERALISMUS
VE 20. STOLETÍ

Ralph Raico

1993

Copyright Liberální institut 1990, 1993

2. přepracované vydání

Tato publikace byla vydána za pomoci
Institute for Human Studies

V roce 1974 získal Friedrich August von Hayek Nobelovu cenu za ekonomii. V roce 1977 byl tímto prestižním oceněním poctěn Milton Friedman a v roce 1982 jeho přítel a kolega na Chicagské univerzitě, George Stiegler. V roce 1986 se stal laureátem Nobelovy ceny absolvent Chicagské univerzity James Buchanan z Univerzity George Masona.

Kromě snad několika málo zaujatých odpůrců nikdo nezpochybňuje udělení Nobelovy ceny těmto osobnostem. Každý z laureátů se totiž nesmazatelně zapsal do historie vědy. Z vnějšího pohledu se rozhodnutí o udělení ceny mohla zdát překvapující, protože všichni tyto mužové se zabývali určitou formou politické filozofie, která ještě několik let předtím neměla dobrou pověst a dokonce byla většinou intelektuálního světa odsuzována. Tato filozofie je označována jako klasický liberalismus. Touto stručnou publikací Vás chceme alespoň částečně seznámit s jejím rozmachem, útlumem a znovuzrozením.

Co byl liberalismus

18. století ukázalo světu zárodek hnutí, které se později stalo známým jako liberalismus ⁽¹⁾. Liberalismus hlásal osvobození cesty od systému státního dozoru a kontroly, který byl tehdy typický v "západním světě". Jeho rozkvět může být částečně charakterizován heslem *laissez-faire*: ponechte lidem samostatnost, nechte je být, s jejich ekonomickou aktivitou, s jejich náboženstvím, vyznáním a kulturou, s věčnou otázkou po naplnění jejich života.

K rozvoji tohoto hnutí, které zasáhlo celou společnost Severní Ameriky, přispělo mnoho velkých myslitelů. V čem může spočívat "prehistorie" liberalismu v 16. a 17. století? V ekonomických pracích pozdních španělských scholastiků, v činnosti stoupenců náboženské tolerance v Holandsku a britské Severní Americe, v Anglii, kde působil John Milton, leveleri a John Locke. Klíčová myšlenka této osvobozující filozofie zazněla poprvé z úst Roberta Overtona, jednoho z vůdců levelerů:

Každý jednatel v přírodě je obdařen přirozenými individuálními vlastnostmi, které mu brání nechat se někým utlačovat a ovládat. Pro každého platí, že pokud chce být sebou samým, musí mít majetek. Jinak nemůže být sebou samým. Nikdo jiný si však nesmí myslet, že se takového člověka zbaví, aniž by očividně porušil a znesvětil principy přírody, pravidla spravedlnosti a rovnoprávnosti mezi lidmi. "Můj" a "tvůj" nelze od sebe oddělovat. Žádný člověk nemá právo omezovat má práva a svobodu a naopak ...⁽²⁾

Koncem 18. století se hnutí nesmírně rozrostlo. Mezi jeho přívrženci můžeme najít taková jména a školy jako Adam Smith, Jeremy Bentham a filozofičtí radikálové, Thomas Paine, Voltaire, Turgot, fyziokraté, Condorcet, Wilhelm von Humboldt, Thomas Jefferson a James Madison.

Tito myslitelé se samozřejmě neshodli ve všech svých názorech, hovoříme o **obecné tendenci** jejich názorů. Nebyli

ani odloučení a oddělení od společnosti v jakémśi skleněném zámku akademické abstrakce.

1. Jejich nové myšlenky byly vyvolány a podmíněny novými, svobodnějšími formami společenského života, které se objevily v jejich době (3).
2. Nezůstali sami, liberální myšlenky vyvolaly odezvu u všeho vzdělaného a sociálně uvědomělého obyvatelstva, což se později odrazilo v tématech univerzitních přednášek, v literárních kruzích, časopisech a novinách, pomáhajících tomu, aby masová politická hnutí a strany byly nakloněny těmto reformám.

Převážná část vývoje od roku 1780 do roku 1880 je historií větších či menších změn v rámci stávajících institucí pod vlivem liberálních myšlenek. Zrušení otroctví a nevolnictví, svoboda práce s možností zaměstnání pro všechny talentované, řád práva a zdrženlivosti ze strany policejní síly, garance práv a svobod, svoboda tisku a víry, rozmach emancipace a práv žen, svobodný obchod mezi národy, to byly pouze některé ze změn, které s sebou přinášel liberalismus. Kde se objevily, tam se projevil vzrůstající negativní postoj k válce, naděje na mír založený na volném obchodě, zvýšený důraz na lidskou důstojnost těch, kteří se nenarodili silní a privilegovani a poprvé v historii určitá míra nebo lépe předpoklad prosperity pro většinu lidí. Terminologie říká, že společnost se pohnula z režimu, nazvaného "status" a založeného na donucení, k režimu "smlouvy", založenému na dobrovolném spojení. Zrodil se nový svět (4).

Významným prvkem tohoto světa byl růst životního standardu pracujících mas, žijících převážně v bídě a strádání. Je to důležité proto, abychom mohli pochopit, že hlavním cílem liberálů bylo zlepšení materiálních podmínek všech společenských tříd, zvláště dělníků a rolníků, kteří tvořili většinu obyvatelstva. Liberálové přesvědčili, že tohoto cíle

lze nejlépe dosáhnout prostřednictvím ekonomické svobody, která by podle nich vyvolala nebývalý růst. Svoboda práce, stabilní akumulace kapitálu, více účinných forem průmyslové organizace, volný obchod, levná vláda a proinovační sociální klima představovaly hlavní tendence, které měly uspokojit všechny produktivní členy společnosti.

Vzestup kolektivismu

Koncem 19. století začala idea liberalismu ustupovat do pozadí. Pohledy na společnost se stále více začaly posouvat od liberálního pojetí, které chápalo společnost jako souhrn dobrovolných vztahů mezi vzájemně působícími individui vedoucích k vzájemnému prospěchu, k opačnému pojetí společnosti jako entity samé o sobě, nadřazené jednotlivcům a převtělené ve stát. Tato doktrína je označována jako **kolektivismus**. Liberalismus se svým důrazem na omezení státní moci se stával méně a méně přijatelným. Někteří zastánci kolektivismu soustředili svou kritiku na liberální koncepcie harmonického vývoje všech produktivních tříd prostřednictvím systému soukromého vlastnictví a tržní ekonomiky.

Obvykle se nazývali socialisty nebo sociálními demokraty ti, kteří tuto koncepci nazvali "kapitalismem", a označili ji jako zdroj skutečného zla moderního života. Ať už to bylo cílem nebo ne, posílili státní moc a zmenšili oblast volné kooperace mezi jednotlivci.

Jiná skupina kolektivistů v tomto období stále příměji a zcela vědomě prosazovala státní moc. Byli to nacionalisté a imperialisté, kteří pohlíželi na silnou vládu jako na něco, co je schopno vést zemi k "nevyhnutelnému" boji s jinými zeměmi, což pokládali za podstatu lidského života a historie. Mnozí z nich se na tento boj dívali dokonce jako na jeden z nejdůležitějších úkolů státu v otázce zachování "rasové čistoty" národností, čemuž mohla přispět také segregace práva a diskriminace přistěhovalačského práva. Tito nacionalističtí kolektivisté byli často dokonce antisemity,

pohližejeícími na Židy jako na par excellence ztělesnění něčeho, co nenáviděli na moderní liberální a individualistické společnosti.

Liberálové opět bojují, ale marně

Liberálové opustili svá společenská postavení a znovu se dali do boje. Mezi literárními díly této doby najdeme knihy Herberta Spencera *The Man versus the State* (Člověk versus stát - 1884), pozdější eseje Williama Grahama Sumnera o Zapomenutém člověku (1884) a proti španělsko-americké válce (1898), sbírku *A Plea for Liberty* (Obhajoba svobody - 1891) vydanou Thomasem Mackayem a *La tyrannie socialiste* (Socialistická tyranie - 1893) neúnavného francouzského zastánce volného trhu Yvese Guyota. Postoje těchto pozdních liberálů jsou nejlépe vyjádřeny v Spencerově "zákonu rovné svobody": "Každý člověk má svobodu k tomu, aby dělal vše, co si přeje, ale ne proto, aby omezoval svobodu někoho jiného"⁽⁵⁾. Od této doby se věrnost tomuto principu stala výchozím bodem té nejodhodlanější a nejpevnější formy liberální doktríny.

Přesto se skupina liberálů začala zmenšovat. Ve Spojených státech a v Británii byla dokonce jejich jména odstraněna zastánci rozkvétající státní moci. Když Joseph Schumpeter začal psát svou monumentální knihu *History of Economic Analysis* (Historie ekonomické analýzy), cítil, že bude muset upozornit čtenáře, že "ekonomickým liberalismem" míní "laissez-faire" nebo teorii, že "nejlepším způsobem, jak podporovat ekonomický rozvoj a všeobecný blahobyt, je odstranit pouta hospodářství založenému na soukromém podnikání a ponechat ho svému osudu".

Čtenář by si měl tuto definici uchovat v paměti, neboť tento pojem nabyl od roku 1900 a obzvláště od roku 1930 mnoho rozdílných, ve skutečnosti většinou protikladných významů. Nejvyšší, i když nezamýšlenou poklonou byla široká paleta přílehlavých názvů, kterou

pro něj vymysleli odpůrci systému soukromého podnikání⁽⁶⁾.

Z tohoto důvodu je doktrína prosazovaná liberály v 18. a 19. století nazývána **klasickým liberalismem**.

První světová válka, coby částečně výsledek kolektivistických trendů, uspišila zhroucení liberalismu. Moc na celém světě se odvrátila od jednotlivce a jeho dobrovolných svazků k donucovacímu státnímu aparátu. Velcí vůdcové liberalismu sklonku 19. století už nebyli naživu, několik málo představitelů klasického liberalismu, kteří se dožili poválečných let, bylo čím dále tím více izolováno. Dobovou situaci zneužil italský fašistický vůdce Benito Mussolini, který pro svoji filozofii získal bezpočet lidí, ať "levicových" či "pravicových":

Moje filozofie stojí proti klasickému liberalismu, který se zrodil jako reakce na absolutismus a jeho vyčerpáním historickou úlohu, kdy se stát stal vyjádřením svědomí a vůle lidí. Liberalismus odmítl stát ve jménu jednotlivce, fašismus znovu prosazuje práva státu jako výrazu reálné podstaty jednotlivce ... Liberalismus kvetl jen polovinu století Od roku 1870 do roku 1914 začalo období, během kterého dokonce vysocí kněží liberálního náboženství museli uznat úpadek své víry... dnes musí liberální víra zavřít dveře svých zpustošených chrámů ... všechny politické naděje následujících dnů jsou antiliberální ...⁽⁷⁾

Když psal Mussolini na počátku 30. let tyto řádky, zdálo se, že liberalismus dosáhl svého nejhlubšího úpadku ve sféře praktické politiky, zastiněn nejen fašismem a revolučním marxismem, ale v demokratických zemích fabiánským socialismem, "Novým údělem" a podobnými intervencionistickými programy. Nyní šlo o to pokusit se o jeho obnovu na nejvyšší úrovni myšlení.

Síla myšlenek: Ludwig von Mises

Nic se tak nepodceňuje, jako síla myšlenek, tvrdil John Maynard Keynes, autor vlivné protiliberální doktríny 30. let:

Myšlenky ekonomů a politických filozofů, ať jsou pravdivé nebo ne, jsou vlivnější, než se všeobecně předpokládá. Světu však vládne něco jiného ... síla zistných zájmů se značně přeceňuje ve srovnání s postupným růstem vlivu idejí... dříve nebo později to budou myšlenky, ne zistné zájmy, co bude nebezpečné pro dobro nebo zlo (8).

Bylo by těžké najít lepší příklad analýzy Keynesových výroků, než je v pracích člověka, který stojí na počátku obrození klasického liberalismu ve 20. století (a který byl ve skutečnosti kritikem Keynesovy politiky inflace), rakousko-amerického ekonoma a sociálního filozofa Ludwiga von Misesa.

Od 20. let byl Mises vůdcem rakouské ekonomické školy, která zdůrazňovala, že ekonomická věda je založena na logice individuálního jednání (9). V roce 1922 Mises publikoval *Socialism* (*Socialismus*) (10), mistrovskou kritiku všech moderních forem socialistické doktríny. O mnoho let později napsal Misesův přítel a žák F. A. von Hayek o vlivu knihy, která jistě osvětlila mnohé mladým myslitelům doby:

Když se *Socialismus* poprvé objevil v roce 1922, jeho vliv byl hluboký. Postupně, ale důkladně pozměnil názor mnoha mladých idealistů, vracejících se na své univerzity po I. světové válce. Já vím, byl jsem jedním z nich ... *Socialismus* sliboval splnit naše naděje na rozumnější a spravedlivější svět. A potom přišla tato kniha. Naše naděje byly zničeny. *Socialismus* nám řekl, že jsme se na řešení dívali z nesprávného pohledu. Mnoho mých současníků, kteří se později stali velmi známými

mi, ale kteří se pak navzájem neznali, prošlo stejnými zkušenostmi: Wilhelm Röpke v Německu a Lionel Robbins v Anglii jsou pouze dva příklady ... Socialismus šokoval naši generaci... (11)

Nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech, Latinské Americe a jinde ve světě se stal Mises nejlépe kvalifikovaným hlasatelem a představitelem klasického liberalismu první poloviny 20. století (12).

Misesovy práce se zabývaly oblastí peněz a úvěru, metodikou ekonomie, sociální filozofií a jinými oblastmi. *Human Action* (Lidský čin - 1949) je jeho největším dílem, mnohými považovaným za nejdůležitější obecné pojednání o ekonomii v tomto století. Jeho nejznámějším dílem je však bezesporu *Socialismus*. Ukázka, že racionální ekonomická kalkulace, schopná alokace výrobních faktorů mezi různé potenciální uživatele, je nemožná v systému, kde soukromé vlastnictví bylo zrušeno, tj. v socialismu. S touto myšlenkou se klasický liberalismus vrací opět jako ofenzivní doktrína, která, v boji za soukromé vlastnictví a tržní ekonomiku, bojovala jen za prosazení uskutečnitelných prostředků nutných k slušnému životu pro všechny. Socialismus se ukázal jako nic víc než přelud. Pokračující význam Misesových argumentů můžeme dokázat pomocí dnešních "příběhů z prvních novinových stránek" z Budapešti, Varšavy, Pekingu a Moskvy.

Vznikají nová centra: New York, Londýn a Chicago

Vliv Misesových myšlenek se rozšířil díky jeho slavným seminářům na Vídeňské univerzitě, které navštěvovali později známí ekonomové, sociologové, filozofové a historikové. Misesova schopnost inspirovat studenty se stala legendární. Henry Simons, jeden ze zakladatelů Chicagské ekonomické školy, dokonce napsal, že "soudě dle jeho mnohých studentů", byl Mises "největším žijícím učitelem ekonomie" (13).

V roce 1940 Mises opouští Vídeň, aby uprchnul před na-

cisty, a stěhuje se do New Yorku, kde jeho druhý seminář na Newyorské univerzitě zaujal další generaci dychtivých studentů. Mezi nimi byli Murray Rothbard, Israel Kirzner a Hans Sennholz, kteří pokračovali v rozvíjení doktríny rakouské školy a vychovali si své vlastní studenty. Mezitím začíná Hayek působit na London School of Economics. Zde se klika protržně orientovaných ekonomů zformovala okolo Edwina Cannana a sira Arnolda Planta, Lionela (později lorda) Robbinse, W. H. Hutta a Ronalda Coase. Ekonomové z London School of Economics vedli rozhodující bitvu s ortodoxním socialismem v britských akademických kruzích, a tím pomohli udržet naživu myšlenku klasického liberalismu po druhé světové válce. V Německu Wilhelm Röpke, který byl silně ovlivněn Misesem, vedl od roku 1933 skupinu liberálních akademiků a po válce měl hlavní vliv na ministra hospodářství Ludwiga Erharda, autora německého "ekonomického zázraku" 50. a 60. let (14).

V roce 1944 Hayek publikoval útlou práci, která se stala senzací - *The Road to Serfdom* (Cesta do otroctví). V ní varoval, že tendence ke státnímu hospodářskému plánování, která se stala mezi intelektuály populární, by vedla demokratické země k metodám totalitní kontroly, proti čemuž bojovali lidé během II. světové války. Stejnou myšlenku rozvinul historicky a velmi podrobně Mises ve své knize *Omnipotent Government* (Všemocná vláda), kterou vydal ve stejném roce. Není však pochyb o tom, že veřejnost zaujal Hayekův výklad, vedoucí dokonce některé z těch, kterým byla Cesta do otroctví jako "Socialistům všech stran" věnována, ke konverzi.

V roce 1950 přešel Hayek na Chicagskou univerzitu. Byl jmenován profesorem na katedře sociálních studií a brzy navázal osobní styky s prominentními reprezentanty jiných společenských věd, stejně jako členy obchodních a právních škol, obzvláště s Miltonem Friedmanem, Georgem Stieglereem a Aaronem Directorem. Ekonomové v Chicagu, od 30. let vedení Frankem Knightem, se značně přeorientovali na volný trh. Existovaly zde sice rozdíly v metodologii od rakouské školy,

ale přesto podpořili a rozvinuli závěry Rakušanů o významu soukromého vlastnictví a trhu. Zvláštní význam americké školy spočíval v tom, že ukázala krach vládních intervencionistických programů. Mladší ekonomové, studující v Chicagu, pokračovali v učení na UCLA, Virginské univerzitě, Rochesterské univerzitě i jinde a nabízeli alternativu keynesiánství a intervencionismu.

Americké kořeny ve "Staré pravdě"

Ve Spojených státech ve 30., 40. a 50. letech existovaly i jiné zdroje znovuzrození klasického liberálního hnutí, a to mimo ekonomii. Pozoruhodná škola politických myslitelů, z kterých se zrodili nadaní publicisté, bývá často nazývána jako "the Old Right" (Stará pravda). Patří sem Albert Jay Nock, John T. Flynn, Felix Morley, Frank Chodorov a Garet Garrett. Známý dopisovatel H. L. Mencken, jehož zájmy byly spíše literární, byl rovněž spojen s touto skupinou. Středem jejich pozornosti byla ukázka nebezpečí ústavní vlády, kterou Američané odedávna uctívali, nebezpečí rozmachu státní moci, která přinesla "Nový úděl", a americká účast ve válkách 20. století.

Některé z těchto autorů to vedlo k hlubším analýzám o růstu etatismu, zvláště v knize Jay Nocka *Our Enemy, the State* (Náš nepřítel, stát) a v žurnalistických pracích Franka Chodorova, Nockova přítele a žáka (15). John T. Flynn ve své knize *As We Go Marching* (Jak pochodujeme) a Garet Garrett ve své knize *The Revolution Was* (Byla revoluce - obě publikované v roce 1944) kriticky zhodnotili výsledky nekonečné války a příprav na ni v duchu tradičních amerických svobod a vynorení silných společenských tříd, nyní závislých na zbrojařské mašinérii. Felix Morley, prezident Haverfordské vysoké školy a vydavatel *Washington Post*, založil spolu s několika přáteli časopis nazvaný *Human Events*, kde analyzoval, jak "globalismus" "Nového údělu" postupně, ale radikálně měnil americkou republiku.

Ačkoliv všichni tito autoři zastávali principy klasic-

kého liberalismu, jejich důraz na americké tradice individualismu a omezené vlády, svým způsobem tradice klasického liberalismu, vedl k tomu, že začali být označováni jako "konzervativci". (A. J. Nock, ve 20. letech považovaný za zapáleného radikála, byl po náporu "Nového údělu" označován jako "reakcionář", ačkoliv zastával stejné názory jako předtím (16).) Tento terminologický zmatek mezi "konzervatismem" a "klasickým liberalismem" se čas od času projevuje až do dnešních dnů.

K mnoha přívržencům liberalismu patřil také nemalý počet autorek, nezávislých a silných co do charakteru, "pevných individualistek" ve svém osobním životě, které ve svých pracích ocenily myšlenku klasického liberalismu. *The Discovery of Freedom* (Zjevení svobody) Rose Wilder Laneové a *The God of the Machine* (Bůh stroj) Isabel Patersonové (obě publikované v roce 1943) zastávaly individualismus jako neodmyslitelnou podporu dynamiky a kreativity, které poznamenaly Západ a především americkou společnost. Mnohem vlivnější byla ruská emigrantka Ayn Randová. Její antikolektivistická novela *Anthem* (Hymna - poprvé uveřejněná v Londýně v roce 1938) byla ve Spojených státech publikována Leonardem Readem, pozdějším ředitelem losangeleské Obchodní komory. V knize *The Fountainhead* (Zdroj - 1943) Randová pokračuje ve svých oslavách heroického individualismu s výrazným politickým poselstvím, které nyní zasáhlo statisíce lidí.

V roce 1945 si vydavatel knihy *The Christian Century* (Kristovo století), pozorující ohromný posun moci od společnosti ke státu, což doprovázelo II. světovou válku, zanařikal:

"Staromódní liberalismus, který se zakládal na víře v dobrovolnou spolupráci oproti vynucené spolupráci, víře v režim "smlouvy" oproti režimu "statutu", je v našem současném světě zcela mrtvý. Stejně tak staromódní liberál."

Zatím spisovatel cítil, že by mohl rozeznat ve společnosti "slabé škubání a hýbání". Zatímco dříve byly kritické hlasy "utlumeny hlasitým zpěvem, znějícím ze šťastně kolektivizované společnosti", nyní je začínalo být slyšet. Mises a Hayek, Paterson, Nock a Flynn jsou jejich původci (17).

Obecná suchopárnost ideologického klimatu uprostřed poválečného období je popsána v pamětech Murraye Rothbarda, jednoho z nejvlivnějších myslitelů hnutí. Rothbard byl nešťastný ze stálého patolizalství státnímu intervencionismu a centrálnímu plánování ze strany každého akademicky respektovaného zdroje. Později, jako ekonom, absolvent Columbijské univerzity, byl velice mile překvapen:

V roce 1946 začal na Columbijské univerzitě přednášet mladý profesor ekonomie z Brownské university. Byl to George J. Stigler, později významný člen tržně orientované Chicagské ekonomické školy. Vysoký, duchaplný, sebejistý Stigler vstoupil do mohutné posluchárny s cenovou teorií a vytkl si za cíl zpochybnit jednotné levicově orientované ekonomy prostřednictvím svých přednášek, v nichž napadal kontrolu nájemného a kritizoval zákony o minimální mzdě. Když vycházel z posluchárny, byl Stigler obklopen ohromenými studenty... Byl jsem samozřejmě potěšen, konečně tady byl pohled na volný trh intelektuální podstaty... Profesor Stigler nás odkázal na brožuru, psanou jím a jiným protržně orientovaným ekonomem Miltonem Friedmanem, *Roofs or Ceilings?* (Střechy nebo stropy? a publikovanou Nadací pro ekonomické vzdělání (The Foundation for Economic Education - FEE)... což Stigler objasňuje tím, že "nikdo jiný by tuto knihu nevydal" (18).

Tak se na intelektuální úrovni, na rozdíl od pole praktické politiky, chystaly změny. O deset let později už byla znatelná tendence k transformaci, signalizovaná v pracích ze 40. let. Autor z Harvardu, zabývající se dějinami teorií 20. století, v roce 1954 napsal:

Deset let stará publikace F. A. von Hayeka *Road to Serfdom* (Cesta do otroctví) představovala velkou událost v intelektuální historii Spojených států... označila počátek pomalého obratu názoru jak v akademických kruzích, tak i na veřejnosti směrem k pozitivnějšímu hodnocení kapitalistického systému posledních deseti let (19).

Začíná renesance

Nadace pro ekonomické vzdělání (FEE), která publikovala kritiku kontroly nájemného podanou Friedmanem a Stiglerem, byla založena v roce 1946 Leonardem Readem, se sídlem v Irvingtonu a New Yorku. Hlavním rysem FEE byl důraz na práva jednotlivce jako základ práva, jakož i ekonomické výkonnosti. Readovo ocenění rozmanitosti a kulturního pluralismu bylo vyjádřeno v jeho oblíbeném heslu: "Cokoliv, co je mírové". Poč jeho vedením FEE podporovala a organizovala semináře k tématům prací představitelů klasického liberalismu, mezi nimi autorů jako Mises, brilantního francouzského ekonoma 19. století Frederica Bastiata a mistrovského ekonomického novináře Henryho Hazlitta, jehož kniha *Economics in One Lesson* (Ekonomie v jedné hodině) byla prodána v tisících výtisků. Mezi zaměstnanci Irvingtonské pobočky patřili také F. A. Harper a Bettina Bien Greavesová (která se účastnila Misesových seminářů na Newyorské univerzitě). Readův přístup a optimismus jsou patrné z jeho pojednání z roku 1951:

Když se procházíme 20. stoletím, vidíme, že intelektuální revoluce je v pohybu a ukazuje životnost, která může být přičtena k dobru jen neuhasitelnému duchu individualismu... To, že je tento duch v současnosti zřejmý pouze menšině, nemusí nezbytně deprimovat ctitele svobody. Vše začíná od menšiny, počínaje jedincem přes několik nadšenců k většině (20).

Novinářské a organizační aktivity se rozvíjely. Henry Hazlitt a jiní obnovili Nockův časopis z 20. let, *The Freeman*. V roce 1953 Frank Chodorov založil sdružení studentů, vyznávajících principy svobodné společnosti, které nazval Meziuniverzitní společností individualistů (Intercollegiate Society of Individualists - ISI). Toto sdružení se spojilo prostřednictvím Společnosti Mont Pélerin, neformálního mezinárodního sdružení intelektuálů, které pomáhal založit F. A. von Hayek, s podobnými aktivitami ve Spojených státech, Evropě a Británii a Latinské Americe.

Okolo roku 1960 se jádro obnoveného a nově se rozvíjejícího klasického liberalismu zformovalo i ve Spojených státech, se širokými mezinárodními kontakty. Novým bestsellerem se stala novela Ayn Randové *Atlas Shrugged* (Atlas krčil rameny - 1957) se svým detailním pohledem na svět, který byl z hlediska politického a ekonomického zcela liberální. Avšak vzestup většího, méně sektářského intelektuálního hnutí se projevil v dlouhém období.

V roce 1960 předložil F. A. von Hayek ve své knize *The Constitution of Liberty* (Ústava svobody) nejrozsáhlejší pojednání o základních myšlenkách klasického liberálního právního řádu, který se objevil během několika generací. Obhajobu proti možnému nedorozumění, vzhledem k jeho pozici, shrnul v epilogu *Why I am not a Conservative* (Proč nejsem konzervativce) (21). O dva roky později Milton Friedman prezentoval přístup a politické názory Chicagské školy v knize *Capitalism and Freedom* (Kapitalismus a svoboda). Ačkoliv tato přínosná, přesvědčivá a podnětná kniha nebyla hodnocena ve významných novinách a časopisech, bylo jí prodáno více než 400 000 kusů. Myslicí lidé byli postaveni hned před řadu zvláštních a nezvyklých otázek. Proč není zrušen státní monopol na vzdělání? Proč nejsou privatizovány pošty? Proč se nepracuje s koncesemi, obzvláště v medicíně? *Kapitalismus a svoboda* více než jakákoliv jiná kniha této doby pomohla probudit "liberální" Ameriku z její dogmatické dřimoty. Významné bylo, že Friedman protestoval také proti

označování jeho názoru za "konzervativní". Raději než být konzervativcem, říkal, že se bude ztotožňovat s tvrzením o centrálním postavení individuální svobody v systému hodnot. Z tohoto důvodu dává přednost tomu, být liberálem (22).

Jeden z Misesových amerických žáků Murray N. Rothbard nejen zpracoval a rozšířil Misesovy myšlenky v oblasti ekonomie (zvláště v jeho práci *Man, Economy and State - Člověk, ekonomika a stát - 1962*), ale také rozvinul všeobecnou a originální sociální filozofii, založenou na konzistentní aplikaci principů individuální svobody a soukromého vlastnictví. Kromě toho Rothbard dosáhl sjednocení ekonomie s obnovenou teorií přirozených práv a s přehledem myšlenek politických myslitelů "Staré pravdy". Spolu s historikem Leonardem Liggiem znovuobnovil antimilitaristické a antiimperialistické prvky tradičního liberalismu, jejichž charakteristika byla lepší než kterákoliv jiná v druhé polovině 20. století. Liggio se také stal nejvýznamnějším ze skupiny mladších vědců, kteří začali hluboce studovat bohaté americké a zvláště evropské klasické liberální myšlení, z něhož se mnoho vytratilo v důsledku uplynulých desetiletí socialistické nadvlády. Co se týče Rothbarda, nejlepším výrazem jeho názoru je pravděpodobně kniha *For a New Liberty* (Za novou svobodu - 1973) (23). V této a jiných pracích se termín *libertarianismus* užívá k označení minulosti a nyní se tímto pojmem často nahrazuje starší - *klasický liberalismus* - z důvodu možné zaměny s tím, co je nyní obvykle označováno za *liberalismus* v anglicky mluvících zemích.

Institucionální forma

Kniha *Kapitalismus a svoboda* je přepracovanou verzí Friedmanových přednášek pod záštitou malé, ale důležité nadace ze západního pobřeží, Nadace Williama Volkera (William Volker Fund). V 50. letech byla tato nadace nenahraditelná svou podporou mnoha klasických liberálních

intelektuálů. Vedle Friedmanovy odvážné knihy vyústily přednášky prezentované významnými mysliteli v napsání několika původních prací, včetně práce *Freedom and Federalism* (Svoboda a federalismus) Felixe Morleyho a *Freedom and the Law* (Svoboda a právo) Bruna Leoniho (1961). Pro mnoho mladších účastníků znamenaly semináře sponzorované nadací intelektuální předěl. Tak se vydaje Volkerovy nadace, malé podle standardů velkých a známějších nadací, staly, řečeno finanční terminologií 80. let, opravdu "převodovou pákou".

Práce Volkerovy nadace byla aplikací procesu v Hayekové práci *The Intellectuals and Socialism* (Intelektuálové a socialismus)⁽²⁴⁾. Zde potvrdil, že existuje jistý druh hierarchie v rozšiřování myšlenek, které mohou změnit společnost. Ty jsou vymyšleny a rozpracovány několika originálními mysliteli, a jestliže se mají realizovat, musí být tvůrčím způsobem přetaveny a rozšiřovány prostřednictvím prací, které se nakonec dotknou vzdělané veřejnosti. To je to, co už socialisté dělali předtím, argumentuje Hayek, a to je to, co mělo být uděláno stoupenci svobodné společnosti. Jestliže to dopadlo, jak to dopadlo, prvním příkladem Hayekova modelu v praxi byly práce Ayn Randové, jejíž názory na ekonomii a moderní ekonomickou historii vycházely většinou z Misesa a jejíž romány a populární články četly milióny lidí.

Dalším příkladem Hayekovy metody byl Institute for Humane Studies (IHS) založený v roce 1961 F. A. Harperem. F. A. Harper, profesor ekonomie v Cornellu, byl členem původního kolektivu FEE. Pracoval ve spolupráci s Volkerovou nadací, kde formuloval svou koncepci společenství intelektuálů, které by "znovuustanovilo a znovuoobnovilo tradice klasického liberalismu v interdisciplinárním měřítku a na nejvyšší úrovni vědeckosti"⁽²⁵⁾. Harper byl ovlivněn příkladem Výboru pro sociální myšlení na Chicagské univerzitě a předpokládal, že žádná samostatná disciplína nemůže předložit úplně pravdivou a důvěryhodnou představu svobodné společnosti. Ta může vyjít pouze z plodných

interakcí všech "společenských věd". Po rozpuštění Volkerovy nadace založil Harper IHS, který se stal jejím nástupcem a začal uskutečňovat její program. Na počátku byl IHS omezen svým utaženým rozpočtem a počtem zaměstnanců. Základní koncepce však měla rostoucí podporu. S Leonardem Liggiem jako prezidentem do roku 1988 a Johnem Blundellem po něm si IHS vytvořil síť více než tisíce akademiků a mladých vědců a množství speciálních programů a začal plnit své speciální poslání. V roce 1989 byl institut IHS - Europe ustaven v Paříži.

Institucionální forma klasického liberálního hnutí se tak rozvinula, že by tomu mnozí ještě před několika lety nevěřili. Mezi těmito organizacemi byl také Liberty Fund založený v Indianapolis v roce 1960 jako výsledek myšlenky úspěšného nezávislého obchodníka Pierra Goodricha. Liberty Fund sponzoruje každý rok desítky seminářů a sympozií, kde vědci, obchodníci a jiní intelektuálové přemýšlejí, sumarizují a rozvíjejí myšlenku svobody. Vydavatelství této nadace přetiskuje některé práce klasiků liberalismu přístupné skrovným prostředkům studentů.

Další úspěšný podnikatel, Antony Fisher, se rozhodl pomoci založením několika center pro rozšiřování idejí klasického liberalismu. Fishera, vyznamenaného jako hrdinu královského letectva, přesvědčila Hayekova kniha *The Road to Serfdom* (Cesta do otroctví). Hayek ho přesvědčil, že může v budoucnosti naplnit svět svých myšlenek, a Fisher udělal to, že založil v Londýně velmi vlivný Institut pro ekonomické záležitosti (Institute of Economic Affairs) a později nadaci ekonomického výzkumu Atlas (Atlas Economic Research Foundation), která pomáhá zakládat obdobné pobočky po celém světě. Síť Atlasu má nyní okolo 40 sesterských společností - v Evropě, Asii, Africe a Severní a Jižní Americe. Nadace Atlas je nyní formálně spojena a těsně spolupracuje s IHS.

Současné uplatnění principů klasického liberalismu

V 70. a 80. letech se plodnost myšlenek klasického liberalismu prokázala v pokračujícím uplatnění ve společenských vědách. V oblasti filozofie byla oceněna kniha *Anarchy, State and Utopia* (Anarchie, stát a utopie) Roberta Nozicka (1974), která vychází z předpokladu, že "jednotlivci mají svá práva a jsou věci, které pro ně žádný jiný člověk ani skupina lidí nemůže udělat (aniž by je nějakým způsobem omezovali v jejich právech)" (26). Škola liberálních filozofů, zahrnující Tibora Machana, Erica Macka a Lorena Lomaskyho, vzkřísila tradice přirozených práv v souvislosti s rigorózním analytickým myšlením konce 20. století. Co se týče právní nauky, Richard Epstein zdůraznil v práci o veřejném právu význam individuálních práv a potřebu integrovat právo s ekonomickou teorií. Konkrétně říká, že "konec státu má podporovat svobodu a vlastnictví, tudíž že tato koncepce je chápána jako nezávislá na dřívější formě státu" (27).

Na poli psychiatrie a psychologie získal ocenění Thomas Szasz svými pracemi o mentálně postižených, pro které navrhuje omezit individuální svobodu a odpovědnost. Navrhuje pro ty, kteří jsou považováni za "mentálně nemocné" ústavní práva, jakož i povinnost všech podrobit se trestu, když poruší práva jiných. Nedávno H. Tristram Engelhardt, Jr. s obzvláštní péčí a citem ohodnotil složitý komplex problémů obsažených v bioetice z hlediska respektování osobnosti a jejich vlastnických práv (28).

Snad nejúspěšnější ze všech teorií se stala teorie veřejné volby. Toto pojetí, které zastávala skupina vedená Jamesem Buchananem a Gordonem Tullockem, analyzuje politické dění prostřednictvím kategorií ekonomie. Objasnila skutečnou (spíše než idealizovanou) podstatu vládních aktů. Kde se v minulosti obvykle předpokládalo, že vládní zásah byl jistou nápravou "tržních chyb", ukazuje teorie veřejné volby, že takový zásah je sám o sobě často pokřivený, a to systematicky ve prospěch zvláštních zájmů oproti prospěchu

většiny. Buchanan, mimochodem, vyjádřil svůj dluh vůči dřívějším evropským teoretikům v oblasti veřejných financí, zvláště švédskému ekonomovi Knutu Wicksellovi a několika italským myslitelům, zvláště Amilcare Puvianimu (29).

Mezitím mnoho vědců pokračovalo ve své práci. Hayek dokonce ve svých devadesáti letech napsal novou knihu pod názvem *The Fatal Conceit* (Osudná nadutost), která se objevila v prvním dílu jeho sebraných spisů a byla vydána vynikající skupinou vydavatelů ve Spojených státech, Británii, Německu a Japonsku. Životaschopnost a rozmanitost současného klasického liberálního hnutí dokazuje čtení příspěvku asi patnácti autorů na sympoziu nazvaném "Osudná nadutost" v časopise *Human Studies Review* (30).

Ještě jednou živoucí síla

Koncem 80. let celý vyspělý (a dokonce i nevyspělý) svět oživil a intelektuálně obohatil klasický liberalismus, který se stal významnou silou jak ve sféře ideí, tak jednání. Dokonce jeho nepřátelé, kteří jím najednou triumfálně pohrdali jako staromódní a odumírající doktrínou, byli nuceni argumenty a událostmi uznat velký význam přinejmenším některých z jeho stoupenců. Například dlouholetý socialistický ekonom a polemik Robert Heilbroner napsal:

Je zde nicméně pozoruhodné zobecnění, které může být odvozeno z jinak odvozené historie demokracie. Je to politická svoboda moderní doby ..., která se objevila jen v kapitalistických státech. Abych ukázal toto zevšeobecnění z té více negativní stránky, demokratické svobody se dosud neobjevily, kromě výjimek, v žádné zemi, která sama sebe nazývá ortodoxně antikapitalistickou... (31)

Jinými slovy klíčové argumenty Hayekovy knihy *Road to Serfdom* (Cesta do otroctví), Misesovy *Omnipotent Government* (Všemohoucí vláda) a Friedmanovy *Capitalism and Freedom*

(Kapitalismus a svoboda) jsou potvrzeny. Protože existuje zřejmá souvislost týkající se svobodného trhu, individuálních svobod a ekonomické výkonnosti, cituje francouzská Socialistická strana od roku 1980 Hayeka a Friedmana ve svém programu (32). Na počátku roku 1989 sociálně demokratický ministr financí Švédska uzavřel:

Schopnost tržní ekonomiky něco měnit a rozvíjet, a tím povzbuzovat ekonomický růst, učinila více pro odstranění chudoby a "vykořisťování dělnické třídy" než jakýkoli politický zásah do tržního systému rozdělování (33).

Tyto příklady představují obecný trend. Selhání marxistického socialismu, centrálního plánování, znárodnění v zemích třetího světa a bezpočetné programy státní intervence ve vyspělých zemích vedly národy k hledání fungující alternativy (34). Prostřednictvím této cesty se zrodila nová generace vědců, autorů a jiných intelektuálů, což bylo vlastně naplněním Hayekovy výzvy před 40 lety: "Učinit filozofické základy svobodné společnosti ještě jednou živoucím intelektuálním problémem a realizovat ho jako úkol, který vyvolá duchaplnost a představivost v našich nejživějších myslích" (35).

Tak můžeme v posledních letech vývoje klasického liberalismu ve XX. století pozorovat revoluční tendence. Stoupajícimu počtu myslících lidí tato doktrína nabízí pouze a právě racionální ideál: model společnosti založené na soukromém vlastnictví a nespoutaném trhu, vládu zákona a mír, kde žádný člověk nemá moc nad právy a svobodou jiných, kde každý jedinec může svobodně sledovat své vlastní hodnoty a životní plány a "nepřekračovat svobodu žádného jiného člověka".

Fakta a argumenty napomohly diskreditovat ideologické odpůrce klasického liberalismu, který stále více a více lidí s nezávislým myšlením považuje za nejvíce odpovídající světu XXI. století.

P O Z N A M K Y

1. Viz bibliografie "The Heritage of Classical Liberalism" v A Students Guide to Classical Liberal Scholarship Toma G. Palmera, publikovaném IHS, s. 7-9
2. Cit. v Theodor Calvin Pease, *The Leveller Movement. A Study in the History and Political Theory of the English Great Civil War*, (1916, repr. Gloucester, Mass. Peter Smith, 1965), s. 141-42. Pravopis modernizován
3. Jak poznamenala Joyce Applebyová, více a více myslitelů začalo objevovat "skrytou pravidelnost činnosti svobodného trhu ... a tím se také náhodou setkali s možností a skutečností. Skutečností bylo, že individua činící rozhodnutí o sobě samotných a o svém majetku určovala ceny na trhu. Možností bylo, že ekonomický racionalismus účastníků trhu by mohl nahradit ekonomický řád dříve zabezpečovaný úřady". Viz *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England* (Princeton University Press, 1978, s. 187-188).
4. Nahlédni do přednášek Benjaminu Constanta "The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns" v *Political Writings* (Cambridge University Press, 1988, s. 309-328), kde se nachází klasická analýza podstaty liberální moderny.
5. Herbert Spencer, *Social Statics* (1851, New York: Augustus M. Kelley, 1969, s. 103). Spencerovy principy se stále ještě objevují o čtyřicet let později znovu v *The Principles of Ethics* (1892-3, Indianapolis: Liberty Press, 1987, II, s. 62)
6. Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis*, vyd. Elizabeth Booddy Schumpeter (New York: Oxford University Press, 1954, s. 349).
7. Charles F. Delzell, vyd., *Mediterranean Fascism, 1919-45* (New York: Harper and Row, 1970, s. 94, 101-102).

8. John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest, and Money* (New York: Harcourt, Brace, and World, 1936, s. 383-4).
9. Pro úplné uvedení do problému viz Israel M. Kirzner, "Austrian School of Economics", *New Palgrave Dictionary of Economics*, vyd. John Eatwell, Murray Milgate a Peter Newman (London: Macmillan, 1987, I, s. 145-51).
10. Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Study*, (Indianapolis: Liberty Press, 1981).
11. F. A. von Hayek, "Foreword" (viz pozn. č. 10).
12. Podle F. A. von Hayeka, Mises pracoval na "vytvoření nové soustavy liberálního myšlení mnohem systematictěji a úspěšněji než kdokoli jiný ... sám nám podal uzavřené pojednání o celém ekonomickém a společenském myšlení". F. A. von Hayek, "A Rebirth of Liberalism", *The Freeman*, 2, č. 22 (červen 28, 1952). Pro získání více informací o Misesově kariéře a objevech viz Murray N. Rothbard, *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero* (Ludwig von Mises Institute, 1988).
13. Henry C. Simons, přehled Misesovy *Omnipotent Government*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 236 (listopad 1944), 192. Mezi účastníky Misesových viděnských seminářů byli Fritz Machlup, Gottfried Haberler, Oskar Morgenstern a Eric Voegelin. Simonsův pohled je zajímavý také pro osvětlení některých rozdílů mezi ranou Chicagskou školou a Misesovým postojem.
14. Viz Karl Brandt "A Life for Freedom and Human Dignity - Wilhelm Röpke" (1899-1966), *Modern Age* 10, č. 3 (léto 1966), s. 249.
15. Chodorov nebyl nikdy nudný a těžkopádný a často byl brilantním esejistou. Dobrý příklad Chodorovových prací můžete nalézt v *Fugitive Essays: Selected Writings of Frank*

Chodorov, vyd. Charles H. Hamilton (Indianapolis: Liberty Press, 1980).

16. Murray N. Rothbard, "H. L. Mencken: The Joyous Libertarian", *New Individualist Review*, 2, č. 2 (léto 1962), 23.

17. Mortimer Smith, "Individualism Talks Back", *The Christian Century*, únor 14, 1945, s. 202-4.

18. Ze *The Betrayal of the American Right*, nepublikovaný rukopis. Citováno s laskavým svolením autora.

19. H. Stuart Hughes, "Capitalism and History", *Commentary* 17 (duben 1954), s. 407.

20. Citace z knihy H. Hazlitta, *A Free Man's Library: A Descriptive and Critical Bibliography* (Princeton: Van Nostrand, 1956), s. 37.

21. F.A. Hayek, *Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), s. 397-411.

22. Milton Friedman, za asistence Rose Friedmanové, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 6.

23. Revidované vydání, *The Libertarian Manifesto*, publikováno v roce 1978 Collier Books v New Yorku.

24. F. A. von Hayek, *Studies in Philosophy, Politics, and Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1967), s. 178-194.

25. John Blundell, "The Institute for Humane Studies at George Mason University", *Institute Scholar: A Review of Classical Liberal Scholarship*, 5, č. 1.

26. Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974).

27. Richard Epstein, *Takings: Private Property and the Power*

of Eminent Domain (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985), s.5, č.1.

28. H. Tristram Engelhardt, Jr., *The Foundations of Bioethics* (New York: Oxford University Press, 1986)

29. Viz James Buchanan, "La Scienza delle Finanze: The Italian Tradition in Fiscal Theory" v *Fiscal Theory and Political Economy: Selected Essays* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1960), s. 24-74.

30. "The Fatal Conceit F. A. von Hayeka. Zvláštní symposium", *Humane Studies Review*, s. 6, č. 2 (zima 1988-89), vyd. Tom G. Palmer.

31. Robert L. Heilbroner, *The Nature and Logic of Capitalism* (New York: Norton, 1985), s. 126.

32. Philippe Nataf, *L Enjeu*, leden 1986, s. 26.

33. Citace z *The Economist*, duben 1, 1989, s. 42.

34. O mezihře příkladů a myšlenek v bohatství klasického liberalismu, viz článek Milтона a Rose Friedmanových "The Tide in the Affairs of Men", vyd. Annelise Anderson a Dennis L. Bark v *Thinking About America: The United States in the 1990s* (Stanford: Hoover Institution Press, 1989), s. 455-468.

35. "The Intellectuals and Socialism", v *Studies in Philosophy, Economics, and Politics*, s. 194.

